

Vesoljska era – na vratih nove paradigme vesoljskega prava

Aida Gajić

POVZETEK

Članek skuša dokazati, da nobena do sedaj znanih teorij, ki vključujejo pravne pojme *res communis omnium*, *res nullius in res publica* ne drži v popolnosti na področju vesoljskega prava. Do sedaj je veljalo, da je vesoljsko pravo enako kot pravo odprtega morja, da lahko področja pravne ureditve prenesemo na vesolje. *Res communis omnium* je pravni status, ki ga trenutno opredeljuje. Na podlagi treh velikih pravnih teoretikov in njihovih del, H. Grotiusa, Cicera in Justinjanovih Digest članek na novo definira pravno ureditev vesoljske dobe, ki sicer temelji na *res publica*, *res communis omnium* in *res nullius*, a zaradi tehnološkega napredka in sodobnih dejavnosti v vesolju, ne zadostuje več. CHM, opredeljen v UNCLOS III, predstavlja dobro iztočnico, a kot je prikazano na primeru vesoljskih odpadkov in primeru implementacije nacionalnih regulativ svetovnih vesoljskih velesil, ni zadovoljiv primer urejanja razmerij.

Gljučne besede: vesoljsko pravo, skupna dediščina človeštva, *res communis omnium*, *res nullius*, *res publica*, vesoljski odpadki, UNCLOS III, R2P, *jus cogens*, *erga omnes*.

Space Age – Knocking on the Door of Paradigm Shift

ABSTRACT

The article seeks to prove that none of the known theories, including legal terms of *res communis omnium* and *res nullius in res publica* hold true in the field of space law. Until now, it has been defined that space law is the same as the law of the

high seas, so that the areas of regulation can be transferred to space. Res communis omnium is still legal regulatory on which space law stands. And based on three great legal theorists and their works, H. Grotius, Cicero and Justinian's Digest, the article redefines the legal order of the space age, which is based on res publica, res communis omnium and res nullius, but due to technological advances and modern space activities, is no longer enough. The CHM defined in UNCLOS III is a good starting point, but as shown by the case of space debris and the implementation of national regulations of the world space powers, it is not a satisfactory precedent for regulating international relations.

Keywords: space law, common heritage of mankind, res communis omnium, res nullius, res publica, space debris, UNCLOS III, R2P, jus cogens, erga omnes.

V članku opozarjam na temo, ki je vsak dan bolj aktualna in na nekaterih področjih celo pereča. Dejstvo, da smo dobro zakorakali v Space Age je neizpodbitno. Človeštvo je na poti novega teritorialnega osvajanja "ozemlja," ki še ni bilo nikoli raziskano v takšni meri. Predstavlja dogmatično in skrivnostno področje, kateremu današnja civilizacija namenja vse več pozornosti in raziskovanja. Vsaka novost in odkritje pa s sabo prinaša tudi dvom, nelagodje in strah pred tem, da se nam sesuje, tisto, kar smo vedeli da vemo. In ko ugotovimo, da tisto, kar smo mislili ali še hujše vedeli, da vemo, v bistvu ne obstaja, je čas za revolucijo ali kot bi Kuhn S. dejal, čas je za "paradigm shift"¹. Trdim, da trkamo na vrata revolucije tako s področja odkrivanja vesolja kot tudi pravne regulative te še ne odkrite dimenzije človeštva. Tako smo v zadnjih desetletjih priča pravni ureditvi na tem področju, ki nas vse bolj pušča željne odgovorov na zastavljena vprašanja tako na nacionalni kot mednarodni ravni in ne zadošči aktualnosti dogodkov s tega področja. Vse več je neuspešnih poskusov sklepanja mednarodnih pogodb, s katerimi se raziskovalne velesile ne strinjajo in ne najdejo dogovora. Vse več je problemov, ki jih ne moremo več pometati pod preprogo. Čas je za novo ureditev. Čas je za nov pristop k urejanju vesoljskega prava, ker sedanje paradigme in teorije ne zadostujejo več. Vsto-

¹ Khun, 2012, str. 143-159.

pamo v krizo pomanjkanja pravne ureditve na področju, ki bo v prihodnosti krucialno za človeško civilizacijo. In kaj je lahko boljši argument, po Khanu, za potrebo po novi ureditvi kot to, da nova paradigma rešuje probleme, ki jih stara znanost s tega področja ne more rešiti.²

Tako kot vsako obravnavo, ki se jo lotimo razumno, jo moramo na začetku opredeliti. Članek bom začela z opredelitvijo terminov. Jezikovno in deskriptivno metodo bom uporabila za razlago terminov *res nullius*, *res communis omnium* in *res publica*. Skozi različne zgodovinske preglede in poglede zgoraj omenjenih pravnikov, jih bom vrednostno opredelila in jih poskusila prenesti v današnji čas na aktualno problematiko vesoljskega prava. Pregledala in komentirala bom nekaj najpomembnejših mednarodnih pravnih aktov s tega področja in se osredotočila na problematiko vesoljskih odpadkov. Največ pozornosti bom posvetila *Outer Space Treaty*, *UNCLOS-u*, *Space Debris mitigation guidelines*, *Moon treaty* in *Artemis Accords-u*. Na podlagi do sedaj prebrane literature in študiranja že sedaj logično sklepam in predvidevam, da pravna regulativa tega področja ni zadovoljiva. V zadnjem delu članka predlagam novo dopolnjeno definicijo skupne dediščine človeštva ali *common heritage of mankind* – CHM kot temelja prihodnje pravne ureditve. CHM je pravni termin, ki je nastajal skozi stoletja in na njegovem temelju so napisane pogodbe vesolja. In to je razlog, zakaj potrebujemo njegovo natančno opredelitev. Lahko *UNCLOS* poda odgovore na pravno urejanje vesolja? Prav tako bom s pomočjo statističnih podatkov in opisanih dejstev, osvetlila problematiko vesoljskih odpadkov in predstavila primer prakse v največji vesoljski agenciji na svetu, *Nasi*, ter njihovo predlagano rešitev za ureditev pravnih razmerij, tako med vladnimi kot privatnimi organizacijami.

1. Zgodovinski pregled nastanka termina *res communis omnium*, *res nullius*, *res publica*

Za potrebe razumevanja in logičnega analognega sklepanja, kako je vesoljsko pravo opredeljeno danes, je potrebno razu-

²Prav tam, str. 66.

meti genezo nastanka pojma *res communis omnium*. Splošna in današnja definicija tega pojma v mednarodnem pravu je v tesni povezavi z vesoljskim pravom. Dediščina celotnega človeštva kot je opredeljen pojem *res communis omnium*, je status, ki ga v mednarodnem pravu danes uživa vesolje. Termin se nanaša tudi na pravo odprtega morja in Antarktike. Gre za skupno javno dobro, ki ne pripada nobenemu narodu, organizaciji, podjetju ali posamezniku. Razglasitev suverenosti je nemogoča, ker gre za območje, ki je v korist celotnemu človeštvu. Tako je opredeljeno tudi v Outer Space Treaty v Article 1; vesolje je provinca celotnega sveta oziroma človeštva.³ Po naravnem pravu so nam torej skupne naslednje stvari: zrak, tekoča voda, morje in s tem morske obale. Kot je to zapisal Marcian v Digestah: nekatere stvari so skupne vsem po *ius naturale*.⁴ Torej, dodala bi, da *res communis omnium* izhaja na predpostavki mednarodnega prava, ki ga včasih imenujemo naravno pravo in se morje (dodajam tudi zračni prostor in Antarktika) šteje za nikogaršnjo zemljo (*res nullius*), skupno stvar (*res communis*) in javno dobro (*res publica*). In kot je Grotius razložil v svojem delu, *Mare Librum*, s Horacovimi besedami: "Kajti narava je odredila, da gospodar zasebne zemlje ni ne on, ne jaz, ne kdo drug. Kajti narava ne pozna vladarjev. Zato v tem smislu pravimo, da so bile v tistih starih časih vse stvari skupne, podobno kakor pesniki, ko pravijo, da so prvobitni ljudje vse pridobili skupaj in da je Pravica ohranjala skupnost dobrin z nedotakljivo pogodbo. Da bo jasnejše; pravijo, da v tistih prvobitnih časih zemljišč niso razmejevale mejne črte in da ni bilo trgovskih odnosov."⁵ Cicero je v svojem delu, *De officiis*, opredelil kaj je javna, kaj zasebna lastnina. Celo v opredeljevanju pojma pravičnosti, je kot drugo nalogo pravičnosti navedel, da se skupna lastnina uporablja za skupne namene, lastna pa za lastne. Dejal je da zasebna lastnine ne obstaja po naravi, ampak nastane z dolgotrajno prilastitvijo.⁶

Torej pridem do sklepa, da je v začetku vse nastalo iz res pu-

³ Več v Art.1, OST.

⁴ Watson, 1998, str. 231.

⁵ Grotius, 2011, str. 24.

⁶ Ciceron, 2013, str. 7. "Kot pri ljudstvih, ki so nekoč prišla na nezasedeno ozemlje, z zmago (kot pri tistih, ki so se ozemlja prilastila z vojno) ali z zakonom, pogodbo, dogovorom, žrebom; iz tega vzroka pravimo o Arpinskem polju, da pripada Arpincem, o Tuskulskem pa, da pripada Tuskulcem. Na podoben način se dodeljuje zasebna posest. Ker so torej deli imetje, ki je bilo po naravi skupno, postali lastnina posameznikov, naj vsak obdrži, kar mu je pripadalo, če pa si bo kdo skušal del tega prilastiti zase, bo prekršil pravo človeške družbe."

blica oziroma ves teritorij je bil javna last. In takšen status danes še vedno uživa vesolje. Druga predpostavka, ki mora biti izpolnjena, da je nekaj *res communis omnium* je torej neobstoj meja oziroma, da ni možna razmejitev. Kot sklepa Grotius, tisto česar ni mogoče zasesti ali kar nikoli ni bilo zasedeno, ne more biti lastnina od nikogar, ker vsa lastnina izhaja iz zasedbe.⁷ In ravno na tej točki se ustavim ter vprašam, ali niso planeti nekaj, kar bi lahko omejili oziroma ali ni teritorij planetov prav tako nekaj, kar lahko razmejimo, razdelimo in uveljavljamo suverenost v prihodnosti. Do sedaj to res ni bilo možno, saj si zaradi pomanjkanja tehnologije in nerazvitosti človeške civilizacije, nismo mogli predstavljati “zasedbe” planetov in izkoriščanja naravnih virov vesolja. A kot bomo videli v nadaljevanju članka, danes temu ni tako. Nadalje menim, da se s postopno uporabo in izrabo lahko uveljavi lastnina. Kot pravi Cicero v *O dolžnostih*, da stvari, ki so dolgo časa zasedene, postanejo lastnina tistih, ki so jih prvotno našli nezasedene. “Taka zasedba oziroma posedovanje mora biti pri stvareh, ki se upirajo zasegu, na primer divjih živalih, neprekinjeno ali ga je treba stalno vzdrževati; pri drugih stvareh pa je dovolj, če se po fizični posesti ohranja namen posedovanja.”⁸ Tudi Florentinus je v *Digestah* zapisal, da po naravnem pravu postanejo dragi kamni, biseri in ostalo, kar najdemo na (morski) obali, takoj naši.⁹ Gaius pa je v *Institutes* napisal,¹⁰ da si iz naravne pravice lahko pridobimo lastninsko pravico nad *res nullius* skozi okupacijo¹¹. Drugi sklep je torej, da z uveljavljanjem določenih pravic, s tradicijo in okupacijo ter izkoriščanjem nekega ozemlja, le-ta postane lastninska. Lahko na takšen način argumentiramo najdbo naravnih bogastev na planetih? Tisti, ki jih najde, njemu pripadajo. Danes je to omejeno z *Outer Space Treaty*, a menim, da je le vprašanje časa, do kdaj bo vesolje veljalo kot *res nullius*. Primer izkoriščanja vesolja in njegove zasedbe

⁷ Grotius, 2011, str. 27.

⁸ Prav tam, str. 26.

⁹ Watson, 1998, str. 346.

¹⁰ Whittuck, 1904, str. 160.

¹¹ “§66. Another title of natural reason, besides Tradition, is Occupation, whereby things previously the property of no one become the property of the first occupant, as the wild inhabitants of earth, air and water, as soon as they are captured.

§67. For wild beasts, birds, and fishes as soon as they are captured, become by natural law, the property of the captor, but only continue such so long as they continue in his power; after breaking from his custody and recovering their natural liberty, they may become the property of the next occupant; for the ownership of the first captor is terminated. Their natural liberty is deemed to be recovered when they have escaped from his sight, or, though they continue in his sight, when they are difficult to recapture.”

je današnji Artemisov dogovor oziroma Artemis Accords, ki je glavni mednarodni dogovor med državami, ki se zavedajo pomena raziskovanja vesolja in so usmerjene v odkrivanje novih naravnih virov. Vesolje je postalo fokus tako vojaških kot tudi komercialnih operacij v zadnjih letih. Ker se je strošek izstrelitve raket in strošek odkrivanja vesolja zmanjšal, vse več držav usmerja svoje finančne, ekonomske in znanstvene kapacitete v to, da so prisotni na novi "vesoljski" sceni. Vse več držav se zaveda priložnosti, ki jih prinaša odkrivanje vesolja. Dejstvo, da je le-to nekoč bilo dostopno samo velesilam (še posebej po hladni vojni oziroma po koncu druge svetovne vojne), se je drastično spremenilo v zadnjih letih.¹² Še več, privatne organizacije in podjetja iščejo nove načine izkoriščanja vesolja v sodelovanju z nacionalnimi vesoljskimi agencijami, ki določajo standarde za trajnostno odkrivanje vesolja. In ravno s takšnimi dogovori, kot je Artemisov Accord, skušajo postaviti pravne temelje.¹³ A zaenkrat temelji stojijo na načelu *res communis omnium*. Moje mnenje je, da ne glede na to, da lahko izkoriščamo vesolje in lahko od njega veliko pridobimo, moramo na prvo mesto postaviti "povezanost vesoljnega človeškega rodu". In ravno ta najširša povezanost združuje vse ljudi med seboj in nas ločuje od ostalih živih bitij. In zaradi nje "mora ostati skupno vse, kar je rodila narava v skupno človeško korist."¹⁴ Prejemnikom namreč take usluge koristijo, darovalcu pa niso nadležne. Zato je treba ravnati po teh načelih in vselej kaj prispevati v skupno korist.¹⁵ Tako imajo zrak, ogenj, voda in odprto morje status pojmov, ki so obnovljivi in jih ne moremo omejiti oziroma zamejiti. "Zrak pripada tej kategoriji stvari iz dveh razlogov. Prvič, ni ga mogoče zasesti in drugič, njegova skupna raba je namenjena vsem ljudem. Iz istih razlogov je morje skupno vsem, ker je tako brezmejno, da ne more postati lastnina nikogar, in ker je prilagojeno uporabi vseh, bodisi da ga obravnavamo z vidika plovbe bodisi ribolova. Torej, ista pravica, ki velja za morje, velja tudi za stvari, ki jih je morje prevzelo in naredilo za svoje, na primer morske peščine, katerih del, ki se stika s kopnim, se imenuje obala ali

¹² De Zwart, 2021, str. 65-66.

¹³ Več o namenu Artemisovega Accords-a in njegovih glavnih značilnostih bom pisala v kasnejšem delu članka.

¹⁴ Cicero, 2013, str. 18.

¹⁵ Cicero, 2013, str. 18.

obrežje.”¹⁶ Grotiusovo opredelitev Svobodnega morja in pravice do zasedbe lahko, *a simili ad simile*, prenesemo na ureditev vesolja. Največja težava, ki jo vidim, je ureditev statusa planetov in njihove izrabe. Sklep do katerega pridem je, da planete lahko zasedemo in niso brezmejni, tako da lahko postanejo lastnina. Lahko zarišemo meje in lahko njihova bogastva, ki so nastala po “naravnem pravu” in so *fructus* planetov samih, niso obnovljiva in neskončna. Torej ugotovim, da ne moremo cele pravne ureditve svobodnega morja z *analogijo iuris* prenesti na vesolje. Rimljani in Grotius pravijo, da so zrak, voda in obala skupne vsem ljudem po naravnem pravu. Čeprav se za te stvari upravičeno pravi, da so res nullius, kar zadeva zasebno lastnino, se še vedno precej razlikujejo od stvari, ki kljub temu, da so tudi res nullius, niso namenjene skupni rabi, kakršne so divje živali, ribe in ptice. Kajti če jih nekdo ujame in jih prevzame v posest, lahko postanejo predmet v zasebni lasti.¹⁷ Torej, če nekdo “zasede” planet in njegovo bogastvo ter investira v njegovo raziskovanje, velja, da so te stvari še vedno res nullius? Ne, ker živali, ribe in ptice so po soglasnem mnenju vsega človeštva za vedno izvzete iz takega zasebnega lastništva zato, ker so namenjene vesplošni rabi; in ker pripadajo vsem, jih ena oseba ne more vzeti vsem. Vendar pa *a contrario*, del planeta, ko ga zasedeš in začneš izrabljati lahko postane lastnina tistega, ki ga je vzel. Ker, kot sem navedla zgoraj, so “po naravnem pravu dragi kamni, biseri in ostalo, kar najdemo na (morski) obali, takoj naši.” In ravno ta del vesoljskega prava predstavlja praznino, ki jo je potrebno urediti, a skozi prizmo Cicerove “povezanosti vesoljnega človeškega rodu”. *Mutatis mutandis*, koncept res nullius ima malo ali skoraj nič opraviti s pravom vesolja, bolj natančno planetov in njihovih dobrin, če izhajam iz Grotiusa in njegovega dela *Mare Librum*, saj citiram: »Morje je zagotovo skupno vsem ljudem,« se ribič strinja; ko pa suženj doda: »Torej, kar je najdeno v skupnem morju, je skupna lastnina,« ribič upravičeno ugovarja, rekoč: »Vendar je to, kar so ujeli moja mreža in moji trnki, povsem moja last.« Torej morje nikakor ne more postati zasebna lastnina, kajti narava ne le dovoljuje, ampak narekuje njegovo skupno rabo. Tako tudi obala ne more postati zasebna lastnina. Torej trditev, da obstaja velika pravna praznina in pomanjkanje

¹⁶ Grotius, 2011, str. 28.

¹⁷ Grotius, 2011, str. 28.

regulative s področja izkoriščanja vesoljskih bogastev podpira tudi dejstvo, da mednarodna pogodba, ki je bila predlagana za ureditev izkoriščanja mineralov z asteroidov in ostalih rudnin s planetov, tako imenovana Moon Agreement, ni bila sprejeta s strani največjih vesoljskih velesil, kot so ZDA, Rusija, Kitajska in Evropska vesoljska agencija. Še več, sprejeta, ratificirana in podpisana je bila samo s strani štirih držav.¹⁸

2. Temeljne pogodbe s področja vesoljskega prava in njihov pomen

Temelje pravne ureditve vesolja in okolja povezanega z njim predstavljajo pogodbe, resolucije in deklaracije predlagane s strani Združenih narodov. Od leta 1958/1959 je urejanje tega področja prepuščeno United Nations Committee on the Peaceful Uses of Outer Space (COPUOS). Subkomite za znanost in tehnični razvoj omenjenega COPUOS-a naslavlja tehnično področje urejanja, medtem ko pravni subkomite ureja legalne zadeve. Obstaja pet glavnih UN pogodb, ki so nastale med letoma 1967 in 1979 ter urejajo vsa področja vesolja.¹⁹

1. The Outer Space Treaty (OST) - postala zavezujoča z dnem 10. oktober 1967.

2. The Rescue Agreement (ARRA) - zavezujoča z dnem 3. december 1968.

3. The Liability Convention (LIAB) - zavezujoča z dnem 1. september 1972.

4. The Registration Convention (REG) - zavezujoča z dnem 15. september 1976.

5. The Moon Agreement (MOON) - zavezujoča z dnem 11. julij 1984.

6. In ravno zadnja pogodba, Moon Agreement, predlagana s strani Združenih narodov, ki prepoveduje izkoriščanje resursov z asteroidov, predstavlja veliko oviro na področju mednarodne pravne ureditve. Kot lahko vidimo v spodnji tabeli, jo je v primerjavi z ostalimi pogodbami sprejelo najmanj držav članic.

¹⁸Podatek z dnem 11. junij 2021 na spletni strani UNOOSA.

¹⁹Vse pogodbe, deklaracije in resolucije so dostopne na spletni strani UNOOSA-e.

*Slika 1: Status mednarodnih pogodb, ki urejajo dogajanja v vesolju z dnem 6. julij 2022.²⁰ **Slovenija je ratificirala OST, ARRA, LIAB in REG, ne pa tudi Moon Agreement.*

POGODBE ZDRUŽENIH NARODOV	OST (1967)	ARRA (1968)	LIAB (1972)	REG (1975)	MOON (1979)
TOTAL R (ratifikacija, sprejetje, acesija ali sukcesija)	111	98	98	72	18
TOTAL S (podpisana pogodba)	23	23	19	3	4

MOON poskuša zapolniti praznino v OST, ker prepoveduje vsakršno lastninsko pravico na ekstrateritorialnih ozemljih s strani organizacij ali privatnih oseb, razen če gre za mednarodno vladno organizacijo. Najbolj pereč del MOON-a se nanaša na naravne resurse, ki jih je tudi prepovedano izrabljati razen skozi mednarodni režim, ko bo to izvedljivo. Velika pomankljivost MOON-a je v tem, da zopet ni določeno, kaj resursi²¹ sploh so in kakšen je omenjeni mednarodni režim energije²². Ravno to dejstvo, je po mojem mnenju problem, da MOON pogodba ni dobro sprejeta oziroma ni bila ratificirana s strani pomembnih vesoljskih velesil. Le zakaj bi podjetja vlagala znanje in finančne investicije ter razvijala tehnologijo, če bi naj to bilo za njih *malum prohibitum*? Pri prebiranju člena 11 MOON-a še enkrat pride v ospredje koncept celotne dediščine človeštva oziroma res communis omnium ter, tudi po mojem mnenju, kontraverzni del 11. člena v sekciji 7(d), ki govori o mednarodnem režimu, ki naj bi bil takšen, da si vse države delijo znanje, tehnologijo in resurse.

²⁰ Podatki so zbrani na podlagi uradnega dokumenta organa Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, z imenom Status and application of the five United Nations treaties on outer space, 31.1.2021. Pomembno je dodati, da sta po tem dnevu še dve državi priznali REG, in sicer 6. julij 2021: Bahrain in 27. januar 2021: Luksemburg. Tudi njiju sem upoštevala v skupnem seštevku držav, ki so navedene v vrstici Total R.

²¹ Pri navajanju resursov, predvidevam, na podlagi opravljenega intervjuja z NASA-o ter prebrane literature, da gre za odkritje mineralov, ki vsebujejo titanium, odkritje ledene vode, ki bo v prihodnosti predstavljala gorivo za vesoljska plovila ter odkritje heliuma 3, za katerega so znanstveniki odkrili, da predstavlja odličen vir energije.

²² Poleg Lune je s Heliumom 3 bogat Jupiter. Ta izotop predstavlja veliko bolj varen način jedrske energije, saj ni radioaktiven. Poleg tega ob njegovi uporabi ne nastajajo nevarni stranski odpadki.

Moon Agreement Article 11

7. *The main purposes of the international régime to be established shall include:*

(a) The orderly and safe development of the natural resources of the moon; (b) The rational management of those resources; (c) The expansion of opportunities in the use of those resources; (d) An equitable sharing by all States Parties in the benefits derived from those resources, whereby the interests and needs of the developing countries, as well as the efforts of those countries which have contributed either directly or indirectly to the exploration of the moon, shall be given special consideration.

Če se ustavimo pri jezikovni razlagi pojma “equitable”, v členu 11 paragraf 7, odsek d, ugotovimo, da gre za naslavljanje “pravične” razdelitve resursov in ne razdelitev resursov na enake dele med vse države članice. Ni pa navedeno oziroma določeno na kakšen način naj se razdelijo dobrine iz tega naslova. Zaradi natančnosti in nepreciznosti ter slabe definicije konceptov, je MOON doživela takšen neuspeh in jo je potrebno zavreči ter jo obravnavati kot neuspeli poskus določanja pravnega mednarodnega režima vesolja²³. Dodala bi, da poleg vsega navedenega manjka tudi razdelava koncepta resursov. V pogodbi ni omenjeno, za katere resurse naj bi šlo. Kako opredeliti del resursa, ki ga s posebno tehnologijo odcepimo s planeta in odpeljemo na Zemljo? Gre še vedno za planet? Prav tako ni odgovora na vprašanje, kako naj bo postavljen internacionalni režim delitve resursov. Del odgovora sem našla z analogijo iuris, bolj natančno v mednarodni pogodbi UNCLOS III, ki opredeljuje koncept morskega dna in pravno regulira izkoriščanje resursov odprtega morja oziroma njegovega globokomorskega dna.²⁴ Dodajam Grotiusovo opredelitev iz njegovega dela *Mare Librum*: “Kajti nemogoče je s priposestvovanjem pridobiti stvari, ki ne morejo postati lastnina, to je tiste, ki jih ni mogoče posedovati ali navidezno posedovati, in ki jih ni mogoče odtujiti. Vse to pa velja za morje in njegovo uporabo.”²⁵ Trdim pa, da to isto ne velja

²³ Von der Dunk, 2017, str. 787.

²⁴ O analogiji UNCLOS-a v nadaljevanju članka.

²⁵ Prav tam, str. 43.

za resurse s planetov in same planete. Torej kot je zapisano v Article II v OST je prepovedano zasedanje in okupacija s strani države.²⁶ Države ne morejo izjaviti suverenosti na nobenem nebesnem telesu, niti na delu teritorija nebesnega telesa. Opisani člen prepoveduje izvajanje teritorialne jurisdikcije. To je tudi del mednarodnega običajnega prava, ki velja kot vir vesoljskega prava. Vendar pa v znanstveni skupnosti poteka debata, katera pravna pravila veljajo za resurse. Na eni strani imamo argument, da bi uporaba resursov iz vesolja bila v nasprotju z Article II OST, ker so resursi del objekta, kjer so bili najdeni. In če si prilastijo resurs je enako kot bi si prilastili nebesno telo, ali vsaj del njega. A contrario, drugi zagovarjajo argument, da če je resurse možno separirati od nebesnega telesa, to ni nujno kršitev Article II OST, ker si resurs prilastimo po njegovi separaciji od nebesnega telesa. In država s tem ne razglašča nobenih teritorialnih pravic nad nebesnim telesom. Ravno ta argument sta uporabili Luksemburg in ZDA v svojih nacionalnih zakonih.²⁷ “Loi du 20 juillet 2017 sur l’exploration et l’utilisation des ressources de l’espace” oziroma zakon *N° 674 du 28 juillet 2017* sprejet v Luksemburgu se nanaša ravno na izkoriščanje resursov z nebesnih teles, in sicer v prvem členu zakona je zapisano da, “les ressources de l’espace sont susceptibles d’appropriation”, kar pomeni, da se resursi iz vesolja lahko prisvojijo. In tako lahko privatne organizacije pridobijo lastništvo nad resursi, ki jih separirajo od nebesnega telesa.²⁸ Tako je Luksemburg postal prva evropska država, ki je postavila pravne okvirje za izkoriščanja virov iz vesolja na nacionalni ravni. Nastal pa je po zgledu zakona ZDA iz leta 2015 z imenom US Commercial Space Launch Competitiveness Act’s Title on Space Resource Exploration and Utilization²⁹. Sledili sta UAE in Japonska.³⁰ Na podlagi navedenih primerov nacionalnih zakonov ZDA in Luksemburga, logične razlage ter z evalvacijo tekstov *Mare Librum* in *Digest*, nadalje ugotavljam, da vesolje s

²⁶ “Outer space, including the moon and other celestial bodies, is not subject to national appropriation by claim of sovereignty, by means of use or occupation, or by any other means.”

²⁷ Cheney, 2019, str. 110.

²⁸ Loi du 20 juillet 2017 sur l’exploration et l’utilisation des ressources de l’espace, art. 1.

²⁹ Public Law 114-90-Nov.25, 2015.

³⁰ Kakršenkoli zakon, sprejet na nacionalni ravni, ki določa pravico do izkoriščanja virov iz vesolja in do njihove prilastitve, bo vznemirjal mednarodno skupnost. Vprašanje je, ali je takšen zakon kompatibilen z OST Art I in Art II, ki zahtevata, da je vsaka uporaba vesolja v skupno dobro vseh držav in celotnega človeštva. Potrebna je interpretacija konceptov “nebesnega telesa, resurs, vesoljski objekt” in kot bom v drugem delu eseja pokazala, manjka tudi definicija termina “vesoljski odpadki” ter temeljnega termina “common heritage of mankind” – CHM oziroma skupne dediščine človeštva.

pogodbami OST in MOON, ni dobro urejeno in obstajajo velike pravne praznine regulative, saj ne moremo celotnega mednarodnega režima vesolja postaviti samo na temeljih konceptov *res communis*, *res nullius* in *res publica*. Dodajam, "glede te zadeve je Papinijan rekel: Če je na primer nekdo mnogo let lovil ribe v nekem rečnem rokavu in jih je nato tam prenehal loviti, po tem ne more nikomur preprečiti uživanja iste pravice, ki jo je imel sam."³¹ So torej resursi enačeni z lovljenjem rib v odprtem morju? Da bi lahko odgovorila na zastavljeni vprašanji, lahko poiščem argumente v mednarodni pogodbi UNCLOS III, natančneje delu pogodbe, ki se nanaša na Pravo morja in opredeljuje termin odprtega morja ter izkoriščanja morskega dna na tem območju. Pojem skupne dediščine človeštva kot naslova za globokomorsko dno je v prakso držav uvedel Arvid Pardo leta 1968, stalni predstavnik Malte pri ZN. Na mednarodnem področju ima uporaba principa skupne dediščine človeštva svoje korenine v debatah, ki so se razvile pri upravljanju pravice do priposestevanja mednarodne cone morskega dna. Želja je bila, da se globokomorsko dno ne uporablja in izkorišča po principu, "kdor prej pride, prej melje", kar bi vsekakor bilo v prednost državam z visoko razvito tehnologijo. Takšen način izkoriščanja resursov iz globokomorskega dna bi povzročilo še več neenakosti in bi bilo nepravilno.³² Pardo in njegovi podporniki so zagovarjali dejstvo, da pri "osvajanju" oziroma okupaciji ozemlj morskega dna, morajo beneficije iz resursov imeti vse države ne glede na njihovo tehnološko razvitost. Da ni potrebe, da ima vsak dostop do globokomorskega dna ali da ga izkorišča, mora pa vsaka država imeti ugodnosti od izkoriščanja resursov. Še več, kot je zapisano v resoluciji GA 2467A (XXIII) iz leta 1968 je potrebno izkoriščanje morskega dna in vseh njegovih resursov uporabiti v dobrobit celotnega človeštva, ne glede na geografsko ozemlje določene države, še posebej pa pomagati državam v razvoju³³. Od tega trenutka dalje se je koncept skupne dediščine človeštva začel nanašati na "pravično distribucijo" dobrin, ki jih mednarodna skupnost pridobi z izkoriščanjem teritorija *res communis omnium*. Ne glede na to, da termin skupne dediščine človeštva zaseda pomembno mesto v mednarodnem pravu, še

³¹ Grotius, 2011, str. 44.

³² Stenson, Gray, 1999, str. 137.

³³ GA resolution 2467 (XXIII), 1968, str. 15.

toliko bolj v pravu vesolja in morskem pravu, kjer je v 136. členu Jamajške konvencije zapisano, da so mednarodna cona in njena naravna bogastva skupna dediščina človeštva (common heritage of mankind – CHM) je le-ta dobil svojo veljavo po običajnem mednarodnem pravu in torej ne glede na sprejete Konvencije. Prav tako je potrebno omeniti pomen varovanja okolja pri izrabi skupnega območja in svobodo do znanstvenega raziskovanja.³⁴ Cona je uporabna izključno v miroljubne namene kot izhaja iz 141. člena UNCLOS III. Da bi določeno pravo izpolnjevalo status dediščine celotnega človeštva mora izpolnjevati še en pogoj. In to je, vzpostavitev mednarodnega režima, ki zahteva sodelovanje vseh držav in njihovih vlad, četudi ne bodo v zameno dobile ničesar. IV. člen OST govori samo o prepovedi uporabe vesolja v vojaške namene v njeni orbiti, ki je najbližja Zemlji in Luni. Tako da po Kissovi definiciji lahko vesolje opredelimo kot *res communis*, a ne kot skupno dediščino človeštva-CHM.³⁵ S pravne vidika gledano, je pojem CHM evolucijski naslednik pojma *res communis omnium*. Tronchetti zagovarja vidik, da določena območja izven nacionalne jurisdikcije, ne morejo biti izkoriščana ali okupirana s strani nobene države, saj predstavljajo skupno dobro vseh. Istočasno, takšna opredelitev opozarja tudi na enakopravno obravnavo vseh držav do uporabe in izrabe tega območja. In CHM koncept se od tega vidika razlikuje v večih pogledih. Tako ta omenjena območja, ki so izvzeta iz možnosti nacionalne suverenosti, za namene znanstvenega proučevanja in komercializacije, morajo biti skupno upravljana v imenu celotnega človeštva. Posledično, “common heritage of mankind area” oziroma področje skupne dediščine človeštva, ne more biti v lasti ene države oziroma ene privatne entitete. V nasprotju z *res communis* teorijo, državam ni podeljena pravica, da svobodno izrabljajo “skupno” območje in njihove resurse. Nasprotno, takšna izraba je možna le skozi sprejetje internacionalnega režima in njegovih principov. Glavni namen tega mednarodnega režima je menedžment skupnega območja in njihovih resursov, ter pravična delitev “ugodnosti,” pridobljenih z njihovo uporabo in izrabo, med vse države, tako razvite kot tudi tiste manj razvite.

Kot primere mednarodnega režima, ki urejajo CHM in jih

³⁴ Von der Dunk, 2017, str. 783-785.

³⁵ Kiss, 1985, str. 430.

omenjajo zgoraj navedeni avtorji lahko navedem pravni okvir mednarodnega režima zapisanega v UNCLOS III, ki se nanaša na pravično razdelitev dobička iz globokomorskega dna in njegovih resursov. S Konvencijo je ustanovljena nova mednarodna organizacija, Oblast za morsko dno (International Seabed Authority), ISBA. Njena naloga je restrikcija tehnološko in ekonomsko naprednejših držav in njihovih organizacij pri izkoriščanju morskega dna v ekskluzivno svoje namene. Še več, ISBA skrbi za distribucijo dobička iz teh resursov.³⁶ Razumljivo je, da visoko razvite države, z ZDA na čelu, niso bile zadovoljne s pravno ureditvijo cone po Jamajski konvenciji in je zato niso ratificirale. Tako so na primer ZDA na podlagi splošnega načela mednarodnega prava, ki dovoljuje regulativo dejavnosti v odprtem morju na nacionalni ravni, sprejele Deep Seabed Hard Mineral Resources Act³⁷ leta 1980, ki je pravno podlago našel v doktrini svobode odprtega morja, to je na podlagi koncepta *res nullius*. Tako so resursi nikogaršnja last, lahko postanejo predmet prilastitve in lastništvo se pripiše po tem, ko jih pridobimo z eksploatacijo. In če ZDA ne izjavi suverenosti nad določenim območjem morskega dna, si ne prilasti tega območja in ne uveljavlja ekskluzivnih pravic nad območjem, ne pride do kršitve mednarodnega prava.³⁸ Drugi korak pri uveljavljanju mednarodnega režima, ki so ga visokotehnološko razvite države sprejele, je medsebojno usklajevanje nacionalnih regulativ za izkoriščanje morskega dna in njegovih bogastev. Njihova enostranska (začasna) zakonodaja-mini treaty, je temeljila na izdajanju licenc in mimo režima, ki je bil predviden po Konvenciji³⁹. Opisana zgodovinska situacija je dober primer in odgovor na vprašanje, zakaj ni bila sprejeta MOON. Na tej točki se postavlja vprašanje, ali lahko, *a simili ad simile*, UNCLOS III in njeni naknadno sprejeti Sporazumi primer pravne rešitve urejanja

³⁶ UNCLOS III, ART. 156.

³⁷ Več v DSHMRA.

³⁸ Bergman, 1981, str. 481.

³⁹ Kot ugotavlja Škrk je sporazum o XI. poglavju Jamajske konvencije načeloma ohranjal koncept CHM na območju mednarodne cone, a jo je "znatno oklestil, kar zadeva razdelitev koristi iz njenega izkoriščanja v dobrobit vsega človeštva ter kljub načelni internacionalizaciji uvedel pogoje tržnega izkoriščanja cone." Tako so leta 1994 sprejeli Sporazum, ki ureja implementacijo XI. Poglavja Konvencije o pomorskem mednarodnem pravu. Ta še vedno ohranja pojem CHM kot glavno prizmo pravne regulative morskega dna, a z določenimi restrikcijami in v korist razvitih držav. In v koliziji z XI. Poglavjem UNCLOS III prevladajo določbe implementacijskega sporazuma, kot je to določeno v njegovem 2. členu. Kljub določenem mednarodnem režimu in konstrukciji pravnih okvirjev izkoriščanja globokomorskega dna, sama eksploatacija rud, še ni stekla.

mednarodnega režime za izkoriščanje resursov tudi v vesolju? Na podlagi prebrane literature in dogajanja na področju vesoljskega prava menim, da režim, kjer je ustanovljena avtoritetna organizacija, ki ureja pravna razmerja na področju vesoljskih resursov, ni mogoča. Menim tudi, kot bom kasneje pokazala, da je termin *res communis omnium* in iz njega izpeljana prepoved izreka suverenosti držav na določenem območju, le ena od predpostavk za urejanje razmerij v vesolju. Da mora ta sloneti na pravni konceptualizaciji pojma CHM, ki je veliko bolj širok pojem kot *res communis omnium*. Poleg tega je potrebno upoštevati zgodovinsko razlago nastanka Konvencije⁴⁰.

Dejstvo je, da je vesoljsko pravo rezultat dela OZN sprejet po načelu *consensus*, torej brez potrebe po volitvah. Tako je COPOUS prvo telo OZN-a, ki je svoje odločitve in procese oslanjalo na pravilu; "Is there any objection? If not, it is so approved."⁴¹ Vesoljsko pravo je proces⁴² in ne samo pravila, kot odgovor na spreminjajoče se dogajanje v družbeni ter tehnološki sferi. Univerzalno sprejemanje nekaterih principov znotraj OST, ki veljalo kot vir mednarodnega običajnega prava, kjer sta izpolnjena tako objektivni; *diuturnitas* kot tudi subjektivni; *opinio iuris* pogoj. Ravno praksa držav kaže na stabilnem uveljavljanju določenih principov znotraj Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies of 1967 (OST)⁴³. Principi, ki jih prepoznam, so: (1) svoboda do raziskovanja in uporabe vesolja za vse, ki temelji na art. I OST, (2) prepoved prilaščanja ozemelj v vesolju obravnavana v art. II OST⁴⁴(3) uporaba mednarodnega prava v urejanju razmerij med akterji je zapisana v art. III OST, (4) prepoved uporabe nuklearnega orožja oziroma uporaba vesolja v miroljubne namene⁴⁵ zapisana v art. IV OST,

⁴⁰ Kot sem opisala v zgornjem delu teksta, je Konvencija nastajala v času ekonomskih razlik med Severnim in Južnim delom ter v duhu novega ekonomskega reda. Nenazadnje do izkoriščanja rud globokomorskega dna še ni prišlo in tako nimamo prakse uporabe paralelnega mednarodnega režima, ki je z naknadno sprejetim implementacijskim sporazumom vseeno dal prednost razvitim državam. Potrebna je boljša opredelitev pojma CHM in določitev mednarodnega pravnega režima, ki bo omogočal izkoriščanje bogastev vesolja in bo pravičen za vse države, tiste, ki investirajo in tudi tiste, ki ne.

⁴¹ Marchisio, 2022, str. 22.

⁴² Higgins, 1994, str. 2.

⁴³ Marchisio, 2022, str. 24.

⁴⁴ Art. II OST si akterji znotraj mednarodnega prava različno razlagajo. Nekateri države npr. Luksemburg in ZDA na podlagi tega člena znotraj svojih nacionalnih politik in zakonodaje dovoljujejo uporabo resursov najdenih v vesolju.

⁴⁵ Princip uporabe vesolja v miroljubne namene in prepoved uporabe nuklearnega orožja ima po mojem mnenju "compelling law" veljavo.

(5) zaščita astronautov in pomoč v primeru nesreč, ki definira astronaute kot poslance celotnega človeštva v art. V OST, (6) odgovornost držav v mednarodnem okvirju za vesoljske misije⁴⁶, (7) sodelovanje in medsebojna pomoč ter dolžnost sodelovanja in prepovedi onesnaževanja. Art. IX OST pa se nanaša na prepoved onesnaževanja in uničevanja vesolja ter pomembnosti ohranitve vesolja za bodoče generacije. Ravno ta člen zagotavlja pravno podlago po potrebi varovanja okolja vesolja. Aktivnosti v okolju vesolja so per se označene z visokim tveganjem ter predstavljajo nevarnost za onesnaževanje okolja tako vesolja kot tudi Zemlje. Ohranjanje vesolja za bodoče generacije je ena izmed glavnih norm, ki smo jih dolžni izpolnjevati v okviru lastne teorije CHM. “Preserving space for future generations” in “common good” sta dela mednarodnega vesoljskega prava, ki jih določeni avtorji uvrščajo med *jus cogens* norme.⁴⁷

3. “Space junk”, “space debris” oziroma vesoljski odpadki – poskus nacionalne in internacionalne pravne regulative

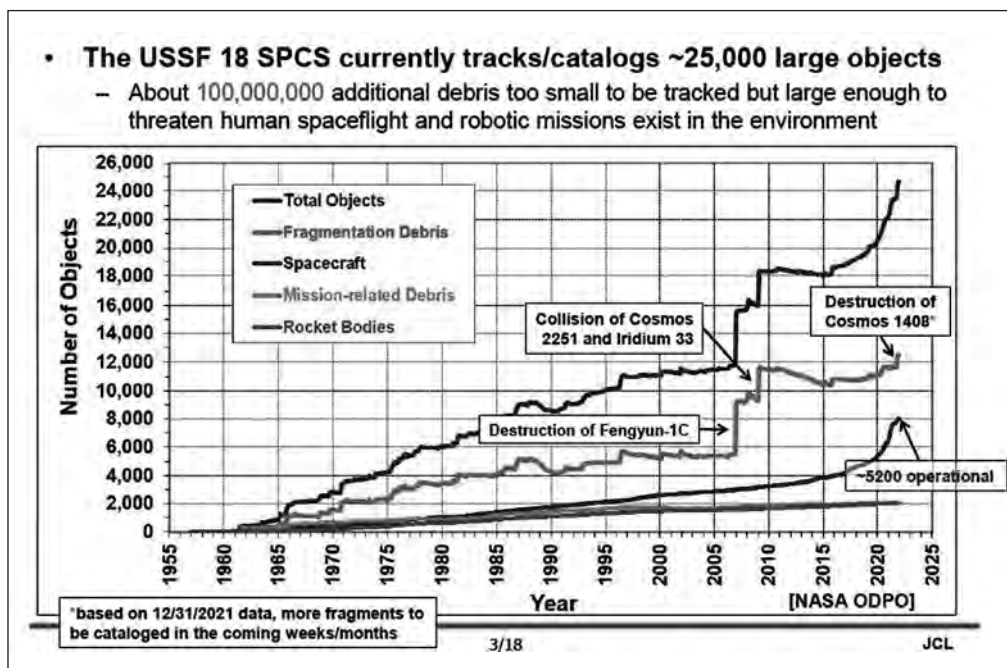
Glede na opisano, se zdi logično, da uporabimo okoljsko pravne vidike morja, a dogodki v zadnjih desetih letih so pokazali, da je vesolje popolnoma drugačen sistem in potrebuje specifičen način zaščite. Prav tako ne drži dejstvo, da so odpadki v vesolju manj ogrožajoči za življenje na Zemlji ter da lahko na vesoljske odpadke gledamo kot na “manj tvegane ali celo nepomembne”. *A contrario*, dejstvo je, da je število odpadkov v takšnem porastu, in stanje v vesolju ter v orbitah,⁴⁸ ki obkrožajo Zemljo, postaja alarmantno. V naslednjih odstavkih bom več pozornosti namenila problemu vesoljskih odpadkov ravno zaradi aktualnosti tega problema in iskanju rešitev stanja v vesolju, ki ogroža celotno populacijo.

⁴⁶ Art. VI, VII in VIII naslavljajo tematiko mednarodne odgovornosti in obveznosti posamezne države ter jurisdikcijo in avtorizacijo nad objekti poslanimi v vesolje.

⁴⁷ Oralova, 2015, str. 422-425.

⁴⁸ Ločimo dve orbiti glede na njihovo oddaljenost od Zemlje. LEO ali “low Earth orbit” je orbita, ki obkroža Zemljo in je oddaljena manj kot 1000 km, a več kot 160 km. In GEO ali “geostationary orbit” je orbita, ki je potuje od vzhoda proti zahodu z enako hitrostjo kot se vrtil Zemlja in čas ene orbite je enak času vrtenja Zemlje okoli svoje osi. Od ekvatorja je oddaljena 35786 km. V njej se nahajajo sateliti, ki morajo »stati« točno nad določenim mestom nad zemljino površino. Kot na primer sateliti za vremensko napoved in telekomunikacije.

Slika 2: Prikaz porasta vesoljskih odpadkov, ki jih NASA trenutno spremlja v vesolju.⁴⁹



Danes pa je dejstvo, da je nevarnost, ki jo odpadki predstavljajo, ključnega pomena za življenje na Zemlji. In sicer odpadki ogrožajo uporabo pomembnih aplikacij v vesolju, ki jih potrebujemo v vsakodnevem življenju. To so napovedovanje vremenskih razmer, telekomunikacije in GPS sistemi. Nekateri znanstveniki so dokazali tudi, da obstaja nevarnost padca odpadkov na Zemljo in celo onemogočanje varnih poletov v zračnem prostoru na Zemlji.⁵⁰ Tako so se v zadnjem desetletju oblikovale obče prakse, ki upoštevajo možnost trkov v vesolju zaradi vesoljskih odpadkov, ter jih upoštevajo pri načrtovanju vesoljskih misij in odpravah v vesolje. Tako je postala implementacija mer za omejevanje vesoljskih odpadkov obvezen in nujen korak k varovanju okolja vesolja za prihodnje generacije.

V NASA-i so formulirali Orbital Debris Program Office (ODPO), ki je prevzelo vodenje, raziskovanje in uveljavljanje mer tako na nacionalni kot na mednarodni ravni za zaščito okolja vesolja. V veljavi so »mitigation guidelines« oziroma navodila za ravnanje z vesoljskimi odpadki. Space Debris Mitigation Guidelines, predstavljene s

⁴⁹ Liou, 2022, e-conference.

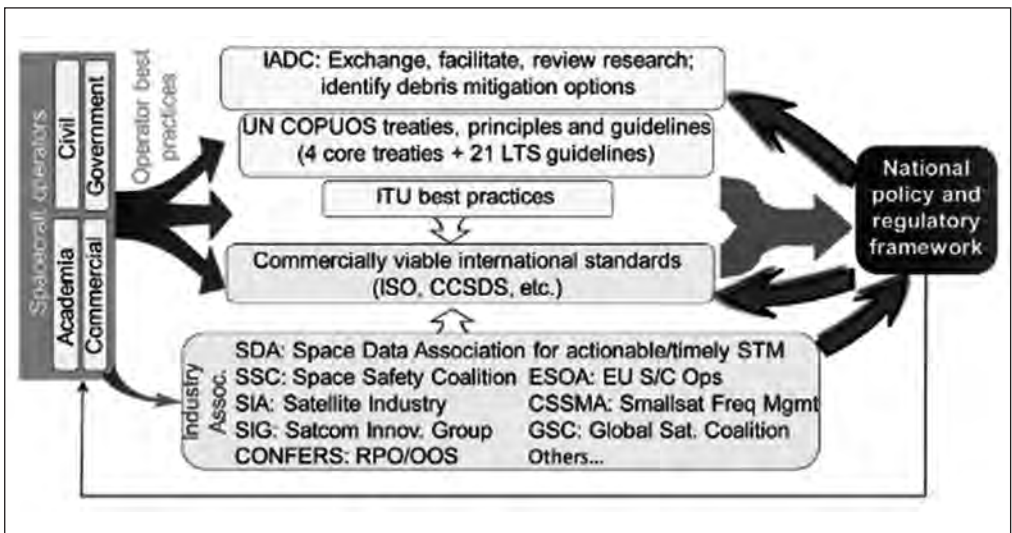
⁵⁰ Ailor, 2022, str. 15.

strani pod komiteja Združenih narodov za znanost in tehnologijo, (Scientific and Technical Subcommittee - STSC of the United Nations) oziroma komiteja Združenih narodov za miroljubno uporabo vesolja (UN Committee on the Peaceful Uses of Outer Space - UN COPOUS), so vodilini internacionalni sporazum, s katerim poskušajo omejiti porast vesoljskih odpadkov. Vsebujejo določene predloge, kako "uporabljati in raziskovati" vesolje na način, da se proizvede čim manj odpadkov. COPUOS je sprejel navodila junija 2007, pol leta kasneje pa jih je podprla Generalna skupščina ZN.⁵¹ Prav ta "navodila"⁵² pa so prvi predstavili in sprejeli v NASA-i ter jih po njihovem modelu sprejeli tudi drugod.

Spodnja slika prikazuje relacijo med obstoječimi zavezujočimi in nezavezujočimi pravnimi regulativami, ki se nanašajo na vesoljske odpadke.⁵³

Primer prakse, tako nacionalne kot tudi mednarodne, udeležene s strani vlade ZDA in njihove nacionalne vesoljske agencije

Slika 3: Organizacijski model globalne dejavnosti omejevanja vesoljskih odpadkov.



⁵¹ Nasa orbital debris program office, 2022.

⁵² Omejevanje odpadkov, ki jih rakete in ostala plovila proizvedejo v različnih fazah izstrelitve v orbite, Minimizacija potencialnih razkrojev in razpadov objektov med različnimi operativnimi fazami, Limitirati možnost ponesrečenih trkov v orbiti, Izogniti se namernemu uničevanju objektov in drugim škodljivim dejavnostim, Minimizarati potencialni razpad objektov po misiji, ki je rezultat shranjene energije objekta, Omejevanje dolgoročne prisotnosti vesoljskih plovil in izstreljenih plovil po opravljeni misiji v LEO, Omejevanje dolgoročne prisotnosti vesoljskih plovil in izstreljenih plovil po opravljeni misiji v GEO.

⁵³ Oltrogge, Christensen, 2020, str. 433.

NASA-e⁵⁴. Pri pregledu vladnih dokumentov in dokumentov NASA-e sem ugotovila naslednji potek razvoja pravne regulative na področju omejevanja in odstranjevanja vesoljskih odpadkov. Leta 2000 sta NASA in nacionalni oddelek za obrambo - Departement od Defense (DoD) predstavili vladni dokument (US government - USG) z naslovom "OD Mitigation Standard Practices" (ODMSP-odobrene leta 2001).

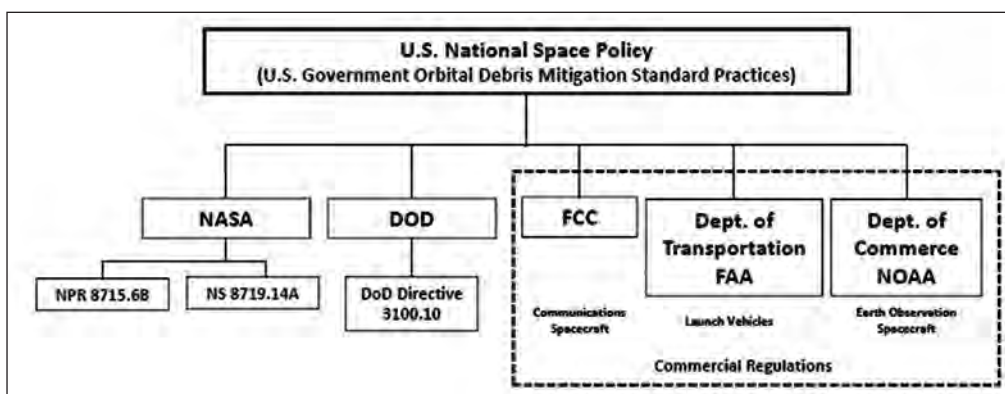
Pomembna direktiva s strani DoD je prvič nastala leta 1999 in od takrat bila znatno popravljena in dopolnjena. DoD Directive 3100.10, z naslovom Space policy,⁵⁵ se nanaša na implementacijo politik, določanja odgovornosti in predpisuje ravnanje in upravljanje vesoljskih misij. Pravno zavezujoča nacionalna dokumenta, poleg prej omenjenih, ki se nanašata na pravno omejevanje nastanka vesoljskih odpadkov sta predvsem dva:

1. NASA Procedural Requirements for Limiting Orbital Debris - NPR 8715.6B NPR 8715.6B je postal veljaven 16.2. 2017.⁵⁶

2. NASA Process for Limiting Orbital Debris - NASA-STD-8719.14 -NS 8719.14A⁵⁷

Na spodnjem prikazu je grafično orisano delovanje nacionalnega pravnega okvirja vlade ZDA, ki se nanaša na omenjeno problematiko ohranjanja okolja vesolja, natančneje na vesoljske odpadke.

*Slika 4: Prikaz zakonov in direktiv, ki se nanašajo na omejevanje vesoljskih odpadkov.*⁵⁸



⁵⁴ Podatke in dokumente sem pridobila s strani dr. prof. Rebecce Bresnik z University of Huston Law Centre, ki je tudi pomočnik glavnega svetovalca za mednarodne zadeve pri NASA-i.

⁵⁵ Več o vsebini v DoD Directive 3100.10.

⁵⁶ Več o vsebini v NPR 8715.6B.

⁵⁷ Več o vsebini v NS 88719.14A.

⁵⁸ Bresnik, 2022, str. 13.

4. “Space age chm” ali predstavitev koncepta chm na področju vesolja

Tako se vedno vrnemo na začetek problema urejanja pravnih razmerij na področju vesoljskega prava, in to je točna definicija pojma CHM, ki ustreza današnjem stanju in razvoju civilizacije. Tako kot sta to ugotovila teoretika Brennan in Larschan, je UNCLOS pravna podlaga “za države v razvoju in pridobitev dobrin ter dobička iz izkoriščanja morja, še preden so same sposobne investirati.”⁵⁹ Vendar pa po mojem mnenju manjka najbolj pomemben vidik pravne ureditve in to je pravična razdelitev oziroma distribucija dobička znotraj mednarodnega režima. Odgovor na to vprašanje lahko poiščemo v opredelitvi pojma in teorije redistributivnega načela teoretika Rawlsa in njegove teorije pravičnosti. Ravno ta del sestavljanke manjka pri opredeljevanju pojma CHM, in to je “pravičnost med neenakimi ekonomskimi akterji”.

Družbena pogodba 20. stoletja, prilagojena današnjem času je lahko dober temelj za razporeditev dobička pridobljenega z izkoriščanjem vesoljskih resursov. Rawlsova teorija ne zahteva, da smo vsi enaki tudi v socialnem smislu, da je vse premoženje od vseh, ampak vztraja na redistributivnem načelu temeljujočem na legitimnosti razlik, ki prispevajo k boljšem položaju vseh. Pluralnost in razlike med ljudmi so družbeno dejstvo in ga ne moremo zanikati. Tako velja tudi na mednarodnem območju, države so v različnih razvojnih fazah in z različnimi ekonomskimi razlikami. Te razlike so povsem legitimne in tudi razlike v višini investicij v CHM področja so legitimne, a pridobljene »benefits« iz izkoriščanja teritorijev, ki so opredeljena kot CHM naj bodo v korist vseh.⁶⁰ Preveč naivno bi bilo navajati trditev, da je ta teorija uporabna *ad hoc*. Šele z razvojem globalnega in transnacionalnega prava bomo dobili odgovor na vprašanje, ali lahko Rawlsovo teorijo pravičnosti iz nacionalne prenesemo na mednarodno skupnost. A menim, da je lahko rešitev v pravo smer. “Rawls vidi državo kot kooperativni sistem, v katerem agenti delujejo približno enakovredno, vsi člani družbe imajo korist od apliciranja pravil pravičnosti med seboj in med institucijami. A na mednarodnem področju ne obstaja niti enoten kooperativni sistem niti skupno dobro ali vzajemno delovanje.”⁶¹

⁵⁹ Stenson, Gray, 1999, str. 138.

⁶⁰ Rawls, 1971, 1999, str. 53.

⁶¹ Stenson, Gray, 1999, str. 139.

Še najbolj natančno in sistematično opredelitev pojma CHM nam ponudi teoretik Goedhuis, ki je postavil štiri elemente, ki jih mora vsebovati koncept termina CHM. Potegnili so vzporednico med OST in UNCLOS ter dejal, da sta vesolje in morsko dno označena s CHM.⁶² Glede na predstavljeno teorijo, se strinjam da je najbolj sistematična, a še vedno nismo opredelili pojma resursov in odgovornosti do ravnanja v vesolju. Ravno odgovornost do zaščite vesolja, ki ga predstavlja na primer poskus omejevanja in sanacije vesoljskih odpadkov, ter *de lege ferenda*, je tisti člen v verigi, ki *de facto* postaja vse bolj pomemben in neizbežen. Glede na omejene teorije predlagam naslednjo opredelitev pojma CHM, in ga kot takšnega lahko uporabim na območju vesolja. Koncept CHM je pravno in evolucijsko gledano nastal iz pojma *res communis omnium*, *res nullius* in *res publica*. A skozi zgodovinski pregled in na podlagi prebrane literature sem prišla do sklepa, da koncept CHM v pravu mora izpolnjevati določene predpostavke. V naslednjih vrsticah bom predstavila lastno dožemanje tega koncepta, ki se nanaša na vesolje in njegovo pravno ureditev.

Prva predpostavka, ki izhaja iz Grotiusove opredelitve *res communis omnium* in se nanaša na pojem odprtega morja, je brezmejnost. To pomeni, da gre za takšno območje, kjer ni mogoče zaristati meja. Ni ga možno omejiti oziroma niti umetno ga ne moremo razdeliti z mejami. Jasno je, zakaj je pri vesolju to nemogoče. Še vedno ne vemo, kje se vesolje konča in kje se začne. Lahko opredelimo določena nebesna telesa in orbite okoli Zemlje, a samega vesolja ne. Tako še enkrat opozarjam na Grotiusa in njegovo opredelitev zraka kot *res communis*⁶³. Tako zapišem; (1) predpostavka je brezmejnost.

Naslednja predpostavka izhaja iz običajnega mednarodnega prava in se nanaša na območja pravno označena z *res communis omnium*, in sicer gre za to, da na takšnih območjih ni možno razglasiti suverenosti. Celotna mednarodna skupnost se strinja, da v vesolju ni možnosti nacionalne jurisdikcije in to dejstvo izhaja skozi sprejeto prakso držav že skozi desetletja. Tako da velja; (2) predpostavka je da ni možnosti uveljavljanja nacionalne suverenosti. Tu je treba opozoriti, da so v *Atremis Accordu* in po drugih

⁶² Stenson, Gray, 1999, str. 138; (1) področje, ki je kot tako ne more biti subjekt prisvajanja, (2) vse države morajo imeti isti menedžment na tem območju, (3) obstajati mora aktivna delitev dobička, ki nastane z izkoriščanjem tega območja in nenazadnje (4) območje se mora uporabljati v miroljubne dejavnosti.

⁶³ Grotius, 2011, str. 28.

instrumentih mehkega mednarodnega prava predvideni nastanki varnostnih con oziroma "safety zones", ki dvigujejo nemalo prahu v pravnih krogih, saj naj bi "safety zones" kršile primarno načelo prepovedi izvajanja suverenosti v vesolju, ki temelji na OST. Četudi ZDA, spomnimo se ravno ZDA so predstavile Artemis Accords, zagovarjajo trditev, da bodo cone samo omogočale več varnosti za nemoteno raziskovanje Lune, so nekateri mnenja, da je njihova opredelitev v nasprotju z principalnim načelom CHM. Največji nasprotnici sta Rusija in Kitajska.⁶⁴

Najbolj kompleksno se nazira načelo pravične razdelitve dobička iz resursov. Kot predstavljeno, je Rawls postavil dober temelj za postavitev razmerij pravične delitve, a jih je treba prenesti na transnacionalno raven. Potrebno je vzpostaviti internacionalni mehanizem, ki bi nadziral in skrbel ter pravno reguliral področje CHM in njegovih resursov. Menim, da je predlog razdelitve dobička iz izkoriščanja naravnih resursov morskega dna zastarelo in neuporabno v današnjem času in v današnjem okolju vesolja. Je pa (3) redistributivni princip s sprejetim mednarodnim režimom prav tako ena od predpostavk, ki jo prepoznam kot nujno potrebno za definiranje pojma CHM. Pomemben je pojem *pravičnosti* in ne samo enakosti. Kakšen naj bo sistem pravične redistribucije dobrin iz CHM? Vemo, da mora obstajati in da smo do njega upravičeni vsi. Moje misli gredo v smeri predstavljanja minimuma, ki ga morajo doseči vsi na določeni točki razvoja civilizacije. Postavljanje najnižjega ekonomskega standarda države podpisnice posamezne mednarodne pogodbe s področja vesoljskega izkoriščanja resursov. Strinjam se, da ne moremo "deliti vsem enak kos pogače" in tudi ne moremo delovati po načelu "kdor prej pride prej melje", a nekakšen minimum dobička iz naravnih bogastev, bi bilo potrebno določiti. Sedanja praksa kaže na implementacijo mednarodno sprejetih praks skozi nacionalno raven zakonov, ki se nanašajo na vesoljsko pravo.

Tako je najbolj očitna predispozicija termina CHM, da omenjeni pojem pooseblja skupno dobro oziroma je to območje, ki je za (4) skupno dobrobit človeštva. Na tej točki predpostavljam, da gre za območje, ki je skozi zgodovino slonel na *droit des gens*. Območje, ki je ključnega pomena za obstoj človeštva in njenih bodočih generacij. Po mojem mnenju uživa pravni status *jus cogens*.

⁶⁴ Pravna ureditev AA predstavlja velik izziv na področju upravljanja vesolja. Zanimivo bo opazovati, v katero smer se bo razvijala praksa držav, ki sodelujejo pri tej multilateralni pogodbi.

To so tiste norme in pravila, ki ne služijo posameznim državam in ni določen njihov vrstni pomembnosti. Ne moremo jih ocenjevati po načelu sorazmernosti, saj na določeni točki razvoja civilizacije, bi morala biti razumljena kot hierarhično najvišja, tako moralno čista kot pravična norma, delovanja družbe v določenem času zgodovinskega razvoja. Jus cogens norme delujejo v višje dobro celotne civilizacije. Tako trdim, da določeni aspekti vesoljskega prava uživajo takšen status. Kaj je lahko bolj pomembno kot ohranjanje, ne samo Zemlje, ampak celotnega vesolja za naše bodoče generacije? Ravno te norme so tisto, kar nas povezuje vse v imenu celotnega človeštvo. Opomnila bi rada na Ciceronovo metaforo in potrebo po “vesoljni povezanosti človeškega rodu”. In to je tisto, kar je na področju prava vesolja tudi *erga omnes*. Delov pravne ureditve vesolja, ki so *erga omnes* je najverjetneje kar nekaj, a meni najbolj očiten del mednarodne pogodbe OST, ki je *magna carta* vesoljskega prava, je Article IV, ki govori o prepovedi uporabe nuklearnega orožja. Ko določene dele vesoljskega pravnega razmerja prepoznamo kot *erga omnes*, se zdi naša moralna obveznost “zaščita” tega območja. Območja, ki uživa veljavo CHM. Tako se moja naslednja predpostavka, ki je potrebna upoštevanja pri CHM pravno zavarovanih delih področja, “responsibility to protect” oziroma skrajšano R2P. Pomen pojma R2P nam je poznan iz mednarodnega prava in se nanaša na “razumevanje suverenosti, ne v klasičnem videnju kot pravice držav, pač pa kot obveznosti držav zagotavljati blaginjo in varnost njenih prebivalcev, torej kot suverenost, ki ni neomejena pač pa v službi ljudi in človekovih pravic, kar je tudi vrednostno izhodišče načela R2P”⁶⁵. Razširjeno načelo R2P se po mojem mnenju nanaša tudi na dele vesoljskega prava. Če pregledam obstoječo vsebino tega pojma ugotovim, da se zaobjema predvsem genocid, vojna hudodelstva in hudodelstva zoper človečnost ter etično čiščenje storjena na Zemlji in z Zemlje. A z današnjim tehnološkim napredkom je možno ta dejanja storiti tudi iz vesolja. Prav zato je zapisan Article IV v OST potrebno obravnavati v skladu z načelom R2P. Mednarodnopravni dokument *par excellence*, Ustanovna listina OZN že v svoji preambuli⁶⁶ piše, kakšen je namen OZN.⁶⁷ Zapisani aspekti listine OZN

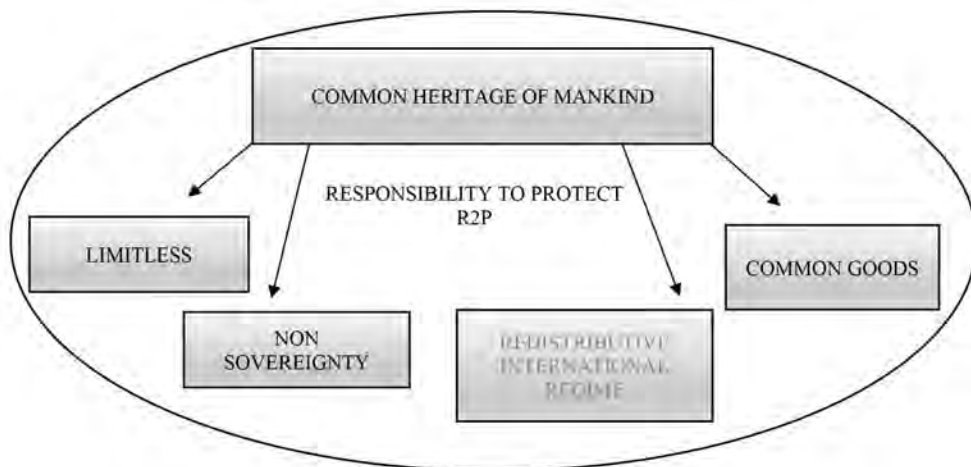
⁶⁵ Sancin, 2016, str. 373-374.

⁶⁶ UL OZN, preambula.

⁶⁷ Namen OZN je; obvarovati prihodnje rodove pred strahotami vojne, ki je dvakrat v življenju naše generacije človeštvu prizadejala nepopisno trpljenje; potrditi vero v temeljne človekove pravice, dostojanstvo in vrednost človeka ter enakopravnost moških in žensk ter velikih in malih narodov;

so lahko prenosljivi tudi na mednarodnopravno urejanje razmerij vesolja. Pot do natančne pravne ureditve je še dolga, a tako zelo nujna. Najpomembneje se mi zdi na novo opredeliti termin “common heritage of mankind” ter ga kot takšnega prenesti na pravno ureditev vesolja, ki bi še vedno užival status CHM, ki bi po moji definiciji predstavljal seštevek navedenih predpostavk, torej $CHM = (1. + 2. + 3. + 4.) / R2P$, kjer se R2P nanaša na pojem “space sustainability” kot zapisan v LTS Guidelines⁶⁸. Ravno tako obstaja potreba po natančni določitvi norm znotraj vesoljskega prava, ki uživajo status *erga omnes* ali celo *jus cogens* ter bodo v prihodnosti zagotavljale enega izmed ciljev za omogočanje trajnostnega razvoja vesolja, ki bo ponujalo rešitve za izzive, s katerimi se soočamo na Zemlji. Nenazadnje je vesolje eden izmed sektorjev, ki je v tesni povezavi s sedemnajstimi cilji trajnostnega razvoja (SDG).

Slika 5: Skica predlagane teorije CHM, ki se nanaša na vesolje.



ustvariti razmere, v katerih je mogoče ohranjati pravičnost in zagotavljati spoštovanje obveznosti, ki izhajajo iz mednarodnih pogodb in drugih virov mednarodnega prava; spodbujati družbeni napredek in boljše življenjske razmere z več svobode.

⁶⁸ LTS guidelines, 2018, str. 2.

LITERATURA IN VIRI**Samostojne monografske publikacije**

- Aristotel. (2010). *Politika*. Ljubljana: GV Založba, Pravna obzorja.
- Baslar, K. (1998). *The Concept of the Common Heritage of Mankind in International Law*. The Hague, Boston, London: Martinus Nijhoff Publishers.
- Ciceron, M. T. (2013). *O dolžnostih*. Ljubljana: Beletrina.
- Whittuck, E. A. (1904). *Institutes of Roman Law by Gaius*. London, Edinburgh, New York, Oxford: Oxford at the Clarendon press.
- Grotius, H. (2011). *Svobodno morje - Mare Librum*. Ljubljana : Založba FDV.
- Higgins, R. (1994). *Problemi in proces*. Mednarodno pravo in kako ga uporabljamo. Ljubljana: Založba FDV.
- Khun, S. T. (2012). *The structure of Scientific Revolutions*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Marchisio, S. (2022). *The Law of Outer Space Activities*. Rim: Edizioni Nuova Cultura.
- NASA Office of Inspector General. (2021). *Nasa's efforts to mitigate the risk posed by Orbital Debris*, Report No. IG-21-011. Washington, DC: NASA Office of Inspector General.
- Rawls, J. (1971, 1999). *A Theory of Justice*. Cambridge, Massachusetts, London: The Belkan Press of Harvard Univerity Press.
- Viikari, L. (2017). Environmental aspects of space activities. In: *Handbook of Space Law / von der Dunk, F., Tronchetti, F.* Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing, page 717-768.
- Von der Dunk, F., Tronchetti, F. (2017). *Handbook of Space Law / von der Dunk, F., Tronchetti, F.* Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing.
- Watson, A. (1998). *The Digestion of Justinian*. Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Zidar, A., Petrič Polak, A. (ur.) (2015). *Ustanovna listina organizacije združenih narodov in Statut meddržavnega sodišča*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV in Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije
- Članki v revijah
- Bergman, M. S. (1981). The Regulation of Seabed Mining under the Reciprocating States Regime. *American University Law Review*, 30(2), str. 477- 518.
- Cheney, T. (2019). There's No Rush: Developing a Legal Framework for Space Resource Activities. *Journal of Space Law*, 43, str. 106-150.
- Kostenko, I. (2021). Artemis Accords and the Future of Space Governance: Intentions and Reality. *Advanced Space Law*, Volume 8, str. 40-49.
- Van der Dunk, F. G. (2008). Defining Subject Matter under Space Law: Near Earth Objects versus Space Objects. *Space, Cyber, and Telecommunications Law Program Faculty Publications* 25, str. 202-303. Dostopno na URL: <https://digitalcommons.unl.edu/spacelaw/25>, 16.12.2022.
- Kiss, A. (1985). The common heritage of mankind: Utopia or reality? *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis*, Volume 40 (3): 19 – Sep 1, str. 423-441, Sage. Dostopno na URL: <https://www.deepdyve.com/lp/sage/the-common-heritage-of-mankind-utopia-or-reality-7fi7ZlMTRo?token=EC-5P182850HW551660U>, 16.12.2022
- Mamedov, A. A., et al. (2018). Common Heritage of Humankind: International Legal Aspect. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, vol. IX, 3, (33), str. 1034-1042.
- Oltrogge, D.L., Christensen, I.A. (2020). Space governance in the new space era. *Journal of Space Safety Engineering*, 7, str. 432-438.
- Oralova, Y. (2015). Jus Cogens Norms in International Space Law. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, vol 6, 6, str. 421-427. Dostopno na URL: https://www.researchgate.net/publication/283823788_Jus_Cogens_Norms_in_International_Space_Law, 16.12.2022.
- Škrk, M. (2016). OZN in pravo morja. *Teorija in praksa*, revija za družbena vprašanja, let. 53, (1), str. 86-102. Dostopno na URL: https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/tip/tip_1_2016_skrk.pdf?sfvrsn=2, 16.12.2022.
- Thomas, J. C. (2006). „Spatialis Liberum.“ *Florida Coastal Law Review*, vol. 7, str. 579-629. Dostopno na URL: https://heinonline.org/HOL/Page?collection=journals&handle=hein.journals/flcj7&id=592&men_tab=srchresults.

Poglavja v knjigah

- De Zwart, M. (2021). *To the Moon and Beyond: The Artemis Accords and the Evolution of Space Law*. V: *Commercial and Military uses of Outer Space / Henderson, S., De Zwart, M. (ur.)*. Singapur: Springer, str. 65-80.

- Sancin, V. (2016). Odgovornost zaščititi in njeno globalno, regionalno in državno uveljavljanje. V: Slovenske misli o mednarodnih odnosih in pravu, Prispevki ob 80-letnici dr. Ernesta Petriča. / Zidar, A., Štiglic, S. (ur.), Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Zaožba FDV in Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije.
- Stenson A.J., Gray T.S. (1999). Common Heritage of Mankind. V: The Politics of Genetic Resource Control. London, Palgrave Macmillan, str. 136-151.

Pravni viri

- Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects (LIAB), adopted by the General Assembly in its [resolution 2777 \(XXVI\)](#), opened for signature on 29 March 1972, entered into force on 1 September 1972.
- Department of Defense Directive 3100.10, Space Policy, ASD(C31), ZDA, 18.10.2012, spremenjen Change 1, 4.11.2016. Dostopno na URL: <https://www.hsdl.org/?view&did=796643>
- Guidelines for the Long-term Sustainability of Outer Space Activities, Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, A/AC.105/2018/CRP.20, Vienna, 20–29 June 2018.
- Interagency Report on Orbital Debris 1995, The National Science and Technology Council Committee on Transportation Research and Development, November, 1995. Dostopno na URL: <https://ntrs.nasa.gov/api/citations/20000011871/downloads/20000011871.pdf>
- Loi du 20 juillet 2017 sur l'exploration et l'utilisation des ressources de l'espace. Journal Officiel du Grand-Duché de Luxembourg, Memorial A, N° 674 du 28 juillet 2017.
- Moon Agreement (MOON). United Nation Treatis and principales on Outer Space in United Nation Publications, RES 36/68, 1979. Dostopno na URL: https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_34_68E.pdf.
- NASA Procedural Requirements for Limiting Orbital Debris and Evaluating the Meteoroid and Orbital Debris Environments. NPR 8715.6B, z dnem 16.02.2017, veljaven do 16.02.2024. dostopno na URL: <https://nodis3.gsfc.nasa.gov/displayDir.cfm?t=NPR&c=8715&s=6B>
- NASA Technical Standard. Process for Limiting Orbital Debris. NASA-STD-8719.14C, z dnem 11.05.2021. Javno dostopna različica na URL: <https://standards.nasa.gov/sites/default/files/standards/NASA/C/0/nasa-std-871914c.pdf>
- National Space Policy. Federal Register, Presidential Documents, Vol. 85, No. 242, z dnem 16.12.20120. Dostopno na URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/FR-2020-12-16/pdf/2020-27892.pdf>
- Outer Space Treaty (OST). United Nation Treatis and principales on Outer Space in United Nation Publications, ST/SPACE/11, 1966. Dostopno na URL: https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_21_2222E.pdf.
- Public Law 114-90-Nov. 25, 2015. U.S. Commercial Space Launch Competitiveness Act. 129 STAT.704, 25. 11. 2015.
- Pub. L. No. 96-283-June 28, 1980, 30 U.S.C. §§ 1441 et seq. Deep Seabed Hard Mineral Resources Act, 28.06.1980.
- Status and application of the five United Nations treaties on outer space. Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, A/AC.105/C.2/2021/CRP.10, 31.5.2021, page 5-10.
- United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS III), 10.12.1982. Law of the sea bulletin. no. 98, 2019.
- Dostopno na URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3891143?ln=en>.
- United Nations General Assembly Resolution 2467 (XXIII) z dnem 21.12.1968. A/RES/2467(XXIII) A-D, str. 15-17.
- United Nations General Assembly Resolution 3201 (XXIX) z dnem 1. 5.1974. A/RES/3201(S-VI), str. 3-5.
- United Nations General Assembly, Twenty-second session, Official records. First Committee, 1515th Meeting, New York z dne 1. 11. 1967.

Spletni viri

- Astromaterial Research and Exploration Science. Nasa Orbital Debris Program Office – Debris Mitigation, 09.03.2022. Dostopno na URL: <https://orbitaldebris.jsc.nasa.gov/mitigation/>, 16.12.2022.
- De Gouyon, L. The res communis concept in space law. Space legal issues, 28.2.2019. Dostopno na URL: <https://www.spacelegalissues.com/space-law-the-res-communis-concept-in-space-law/>, 16.12.2022.
- “V vesolju se dogajajo tektonski premiki” – intervju z generalnim direktorjem Evropske vesoljske agencije, MMC, 12.10.2021. URL: <https://www.rtvsllo.si/znanost-in-tehnologija/v-vesolju-se-dogajajo-tektonski-premiki/596926>, 16.12.2022.
- Zavezujoče pogodbe s področja vesoljskega prava. Treaties. Dostopno na URL: <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties.html>, 16.12.2022.

Osebni arhiv

- Ailor, W. (2022). Don't Forget LEO Satellite Disposal Hazards. Poročilo s strani Center for Orbital & Reentry Debris Studies, The Aerospace Corporation z dnem 12. januar, 2022, (osebni arhiv).
- Bresnik, M. R. (2022). Space Debris and its Legal Challenges, predavanje in prosojnica, Johnson Space Center NASA z dnem 21.1.2021, (osebni arhiv).
- Liou, J.C. (2022). Understanding the Orbital Environment to manage Enterprise Risk. Report filed from NASA at Space Disposal and Debris Mitigation Conference z dnem 12. januar, 2022, (osebni arhiv).
- Intervju z dr. prof. Bresnik, M. R., Assistant Chief for International Matters, Johnson Space Center, NASA, 21.01.2022, (osebni arhiv).